

การมีส่วนร่วมของหมู่บ้านและชุมชนในการพัฒนา ศักยภาพตนเองโดยผ่านนโยบายของรัฐ

Participation of Village and Community in Capacity Development via Government Policy

ศุภพร ไทยภักดี* และพันธจิตต์ พรประทานสมบัติ
Supaporn Thaipakdee* and Panchit Pornpratansombat

ABSTRACT

The objectives of this research were to examine 1) participatory process of village and community in capacity development via government policy in the upper central area and 2) support measures for village and community capacity development.

One hundred fifty people in five pilot provinces from the upper central area: Chai Nat province, Ayutthaya, Ang Thong, Suphan Buri and Lop Buri were interviewed and observed. Data were collected during November 2004 to February 2005 and analyzed mainly by qualitative analysis and supported by descriptive statistics.

The study revealed that participatory process of village and community consisted of five steps: 1) sharing the opinion, 2) making decision, 3) implementing the project, 4) sharing benefits, and 5) participating in self-assessment while the government acts as mentor. The project constraint is the limited time since the project must be operated in the time frame of the fiscal year. If the government really wants to support the village and community development, the time frame should be expanded in order to give all stakeholders of village and community enough time to brainstorm and to participate in the project. Development via government policy stimulated participation of community members in thinking, solving problem and developing their community. Moreover, continuous learning process and sense of belongings of the people in the village and community are extremely needed in order to build up village and community capacity.

Key words: participatory process, development, village and community capacity

ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นครปฐม 73140

Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus, Nakhon Pathom 73140, Thailand.

* Corresponding author, e-mail: agrspp@ku.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของหมู่บ้านและชุมชนในการพัฒนาศักยภาพตนเอง โดยผ่านกระบวนการของรัฐในพื้นที่จังหวัดภาคกลางตอนบน และ 2) แนวทางการดำเนินงานสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน ของรัฐตามนโยบายโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (SML)

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือประชาชนจำนวน 150 คน ในพื้นที่ 5 จังหวัดภาคกลางนำร่องได้แก่ จังหวัดชัยนาท พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี และลพบุรี โดยใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกตสภาพจริงของพื้นที่ในการรวบรวมข้อมูล และใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก เสร็จบางส่วนด้วยวิธีการเชิงปริมาณ ซึ่งประกอบด้วย ค่าความถี่ และค่าร้อยละ ดำเนินการเก็บข้อมูลในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2547 – กุมภาพันธ์ 2548

ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้าน มี 5 ขั้นตอนหลักดังนี้ 1) ร่วมเสนอความคิดเห็น โดยสมาชิกในหมู่บ้านและชุมชนจะมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ 2) ร่วมตัดสินใจ 3) ร่วมดำเนินโครงการ 4) ร่วมได้รับประโยชน์ และ 5) ร่วมควบคุมตรวจสอบตามขั้นตอนการดำเนินงาน ในขณะที่ภาครัฐทำหน้าที่ที่เป็นพี่เลี้ยงในการพัฒนา ส่วนข้อจำกัดในการดำเนินโครงการนี้คือ ความเร่งด่วนในการดำเนินโครงการให้เสร็จสิ้นตามกรอบของงบประมาณ ทำให้มีเวลาจำกัดในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนั้นหากภาครัฐมีความประสงค์ที่จะสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน ควรลดข้อจำกัดเรื่องของเงื่อนไขเวลาที่ชุมชนจักได้มีเวลาในการระดมสมองและสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในชุมชน ซึ่งจากผลการศึกษาสรุปได้ว่าการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชนโดยผ่านโครงการของรัฐสามารถช่วย

กระตุ้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ไขปัญหา และพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนของตนเอง นอกจากนั้นการสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชุมชนเพื่อพัฒนากระบวนการคิดและสร้างความรู้สึกร่วมของการเป็นเจ้าของการพัฒนาที่เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชน

บทนำ

การพัฒนาชนบทของไทยในอดีตส่วนใหญ่นั้นเป็นภารกิจของรัฐโดยรัฐเป็นผู้กำหนดตั้งแต่ทิศทางงบประมาณ ไปจนถึงการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงาน คนในท้องถิ่นไม่ได้มีโอกาสเสนอความคิดเห็น และกำลังกาย ในการจัดการปัญหาของตนเอง ทำให้คนในท้องถิ่นอ่อนเปลี้ยรอคอยแต่ความช่วยเหลือของรัฐมากกว่าการที่จะพยายามช่วยตนเองและพึ่งตนเองให้มากขึ้น ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาไม่เกิดผลที่ยั่งยืน ทิศทางและแนวทางที่เป็นทางเลือก คือ การเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่น ซึ่งจะต้องเป็นผู้รับผลจากการพัฒนา ได้แสดงศักยภาพและพลัง จะทำให้การพัฒนาเกิดจากกระบวนการสร้างพลังและเติบโตจากภายใน คนในท้องถิ่นจะเป็น “เจ้าของ” งานพัฒนามากขึ้น ตั้งแต่ริเริ่มลงมือทำไปจนถึงติดตามผลและปรับปรุงแก้ไข ซึ่งจะมีผลให้การพัฒนานั้นเกิดความยั่งยืน และเป็นประโยชน์กับคนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริงมากขึ้น (สีลาภรณ์, 2548)

หัวใจสำคัญของการฟื้นฟูพลังของท้องถิ่นนั้นอยู่ที่การสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เอง การเรียนรู้ด้วยตนเองถึงสิ่งที่ชุมชนหรือท้องถิ่นมีอยู่จะทำให้เกิดการฟื้นความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรี และความมั่นใจที่จะตัดสินใจและเลือกเส้นทางเดินของตนเองได้ เริ่มกล้าที่จะพูดและบอกว่าเขาเป็นใคร และต้องการอะไรจากรัฐหรือคนนอก (สีลาภรณ์, 2548)

แนวทางการพัฒนาของรัฐโดยผ่านโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน โดยอาศัย

หลักการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและชุมชน จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งน่าจะส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้ประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเอง เลือกรัดคตินใจ และกำหนดการพัฒนาตนเอง ชุมชน ตลอดจนสังคมได้ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงภายนอก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษา

1. กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของหมู่บ้านและชุมชนในการพัฒนาศักยภาพตนเอง โดยผ่านกระบวนการของรัฐในพื้นที่จังหวัดภาคกลางตอนบน
2. แนวทางการดำเนินงานสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน ของรัฐบาล นโยบายโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (SML)

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านและชุมชนในเขตพื้นที่ 5 จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดชัยนาท ลพบุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง และพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเข้าร่วมโครงการนำร่อง “ศึกษาผลลัพธ์และผลกระทบจากการดำเนินงาน โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน (SML)”

ระยะเวลาการศึกษาตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน 2547 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ 2548

นิยามศัพท์

โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน (SML) หมายถึง โครงการตามนโยบายของรัฐบาล ซึ่งแบ่งหมู่บ้านและชุมชน ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ หมู่บ้านขนาดเล็ก (Small หรือ S) มีประชากร 200 - 500 คน สนับสนุนงบประมาณ 200,000 บาท หมู่บ้านขนาดกลาง (Medium หรือ M) มีประชากร 501 - 1000 คน สนับสนุนงบประมาณ 250,000 บาท

และ หมู่บ้านขนาดใหญ่ (Large หรือ L) มีประชากรมากกว่า 1,000 คน ขึ้นไป สนับสนุนงบประมาณ 300,000 บาท

การตรวจเอกสาร

การมีส่วนร่วม (participation)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทั่วไป จะมีความหมายกว้างคือการที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม (ปาริชาติ และคณะ, 2543)

การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ เป็นความรู้สึกที่ดีที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม เป็นแรงกระตุ้นไปสู่ความสำเร็จ Davis and Newstrom (1989) ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องการเข้าไปเกี่ยวข้อง (involvement) เมื่อเกี่ยวข้องก็คิดช่วยเหลือกัน (contribution) และร่วมรับผิดชอบ (responsibility) ในสิ่งนั้นๆ ในทำนองเดียวกันนอกจากนี้การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดความผูกพัน (commitment) กับภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม จึงนับได้ว่าการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดประโยชน์ในการทำงาน เมื่อนำมาเชื่อมโยงการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนแล้ว จะทำให้เกิดความร่วมมือในกระบวนการพัฒนาศักยภาพตนเอง

สถาบันพระปกเกล้า (2544) ได้ให้ความหมาย “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ว่า การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำ ปรีกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

ปัจจุบันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (people participation for development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นมีได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่ม หรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ (จริญญา, 2536)

ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2547 ก) ได้อธิบายว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานโดยมีนักพัฒนา หรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหา การวางแผนและดำเนินการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1981) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์ จะต้องประกอบด้วยขบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผล และประการสำคัญ คือ การตัดสินใจด้วยตนเอง
2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมทางการเงินและการบริการ
3. การใช้ประโยชน์ ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและควบคุมทางสังคม
4. การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้

รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ฐานที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุก็ได้

การทำให้กลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดหมายถึง การทำให้เกิดความรู้สึกผูกมัดต่อเรื่องนั้นๆ และมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 2 ลักษณะ ในลักษณะแรก กรณีที่มีสถานการณ์เร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ความเดือดร้อนจากปัญหาที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นต้น ดังนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้นได้เร็ว เพราะในสถานการณ์ดังกล่าว ประชาชนจะมีจิตสำนึกที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน และได้ลงมือปฏิบัติในสถานการณ์จริง ลักษณะที่ 2 กรณีที่ไม่มีสถานการณ์เร่งด่วนในชุมชน นักพัฒนาจะต้องกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็นเทคนิคทางจิตวิทยา หลักการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนเชิงจิตวิทยา คือ การสร้างแรงจูงใจในสังคม เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน และการสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิก โดยผู้นำจะต้องให้ความสนใจกับสมาชิกในกลุ่มเท่าๆ กัน

แนวคิดเรื่องความเป็นเจ้าของ

นอกจากความหมายและลักษณะของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาแล้ว ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2547ข) ได้อธิบายไว้อีกว่าในงานของการพัฒนาชุมชนนั้น แนวคิดและหลักการสำคัญเรื่องหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน คำนี้หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแท้จริง และอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนในอำนาจการตัดสินใจ และหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะก่อให้เกิด ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในโครงการ หรือเรื่องที่ทำนั้นๆ ด้วย

ความเป็นเจ้าของในความหมายของงานพัฒนาชุมชน หมายถึง ความรู้สึกที่ตัวเองมีส่วนในการจัดการดำเนินโครงการตั้งแต่เริ่มคิดวิเคราะห์ปัญหา เริ่มวางแผนในการแก้ไขปัญหา ดำเนินงานตามแผน และร่วมติดตามประเมินผลสิ่งที่เกิดขึ้น

จากการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนของประชาชน เมื่อประชาชนมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในโครงการที่เกิดขึ้นมานั้น สิ่งที่จะเกิดตามมาคือ

1. โครงการที่เกิดขึ้นตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน
2. การทำงานของประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม มีความตั้งใจอย่างเต็มที่ในการทำงาน
3. เกิดความสนใจและระมัดระวังผลประโยชน์โดยพยายามดูแล รักษา กิจกรรมที่ทำขึ้น
4. เกิดขบวนการเรียนรู้ ทำให้รู้ว่าการทำงาน มีจุดเด่นและจุดด้อยตรงไหน
5. สร้างให้เกิดการรวมกลุ่ม

วิธีการวิจัย

กลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่นำวิธีวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณมาใช้ในการตอบปัญหาการวิจัย กลุ่มตัวอย่างคือ ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชนในพื้นที่ 5 จังหวัด นำร่องของโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (SML) ได้แก่

1. บ้านหนองมะขาม ม.2 ต.ไร่พัฒนา อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท (S)
2. บ้านเหนือ ม.4 ต.บ้านร่อม อ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยา (M)
3. เทศบาลเมืองอ่างทอง ต.บ้านแห อ.เมือง จ.อ่างทอง (M)
4. บ้านหนองसानแตร์ ม.6 ต.ทะเลบก อ.ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี (M)

5. บ้านโคกตำโรง ม.4 ต.โคกตำโรง อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี (L)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured interview) สัมภาษณ์ผู้นำ และสมาชิกหมู่บ้านและชุมชน โดยใช้คำถามปลายเปิด (Open response questions)
2. แบบสังเกตสภาพจริงของพื้นที่โดยใช้การสังเกตแบบมีโครงสร้าง (Structured observation)

การรวบรวมข้อมูล

จากแบบสัมภาษณ์สมาชิกหมู่บ้านและชุมชน หมู่บ้านขนาดเล็ก 20 คน ขนาดกลาง 30 คน และขนาดใหญ่ 40 คน ซึ่งหมู่บ้านขนาดเล็ก มี 1 แห่ง ในจังหวัดชัยนาท หมู่บ้านขนาดกลาง มี 3 แห่ง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี และอ่างทอง ส่วนหมู่บ้านขนาดใหญ่ มี 1 แห่ง ในจังหวัดลพบุรี รวมทั้งสิ้น 5 หมู่บ้าน แบบสัมภาษณ์จำนวน 150 ชุด และจากแบบสังเกต หมู่บ้านละ 1 ชุด ในแต่ละจังหวัด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก เสริมบางส่วนด้วยวิธีการเชิงปริมาณ ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์เอกสารและข้อมูลเนื้อหา จากแบบสัมภาษณ์
- 2) การวิเคราะห์ด้วยสถิติเบื้องต้น ได้แก่ ความถี่ และร้อยละ

โดยตรวจสอบความเที่ยงตรงด้วยการใช้เทคนิคสามเส้า (Triangulation) คือ การสอบถาม การสังเกต และการอ้างอิงจากเอกสาร

ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

1. ข้อมูลสภาพทั่วไป

หมู่บ้านและชุมชนนำร่องทั้ง 5 แห่งในพื้นที่

ภาคกลาง มีความแตกต่างหลากหลายทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ คือ 1) หมู่บ้านเกษตรกรรม ในพื้นที่จังหวัด ชัยนาท พระนครศรีอยุธยา และสุพรรณบุรี มีโครงสร้างชุมชนแบบเกื้อกูลกันเป็นกลุ่ม ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นแบบเครือญาติ 2) หมู่บ้าน กึ่งเมืองกึ่งชนบท ในจังหวัดลพบุรี คือคนดั้งเดิมมี อาชีพเกษตรกรรม แต่ขณะเดียวกันคนรุ่นใหม่หันไป ประกอบอาชีพอื่นโดยเฉพาะการรับจ้างในโรงงาน อุตสาหกรรมแต่ขณะเดียวกันก็ยังคงมีความสัมพันธ์ ใกล้ชิดกันในหมู่บ้าน และ 3) ชุมชนในเขตเมือง ใน จังหวัดอ่างทอง ซึ่งคนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง และ ค้าขาย เป็นชุมชนตั้งถิ่นฐานใหม่ไม่มีความสัมพันธ์ กันใกล้ชิดแต่มีกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนที่เป็นตัว ประสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไว้ด้วยกัน

ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา

เป็นเพศชายร้อยละ 50.7 และเป็นเพศหญิงร้อยละ 49.3 ซึ่งใกล้เคียงกัน มีอายุระหว่าง 19 – 88 ปี โดยแบ่ง อายุของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ได้ดัง Table 1 แสดง ให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา มีอาชีพหลากหลาย ได้แก่ เกษตรกร ค้าขาย รับจ้าง ข้าราชการบำนาญ และคนชราที่ไม่มีอาชีพแต่ลูกหลานเลี้ยงดู ซึ่งอาชีพ ที่ทำรายได้หลักในเขตเมือง และชนบทที่มีความแตก ต่างกัน ในเขตชนบทจะมีคนที่ประกอบอาชีพทำการ เกษตรมาก และรองลงมาคือรับจ้าง ในขณะที่ในเขต เมืองกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย และรับจ้าง สถานภาพในโครงการของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นคณะทำงานโครงการร้อยละ 56.7 และเป็นชาวบ้านร้อยละ 43.3

รายได้ของกลุ่มตัวอย่างแตกต่างกันมากตั้งแต่ 0 – 480,000 บาทต่อปี รายได้ต่อคนต่อปี ของ

Table 1 General background.

Background characteristics	Frequency	Percentage
Age		
< 35 years	21	14.0
35 – 44 years	32	21.3
45 – 54 years	39	26.0
55 – 64 years	32	21.3
65 – 74 years	23	15.4
> 74 years	3	2.0
Total	150	100.0
Income		
< 10,000 baht	36	24.0
10,000 – 50,000 baht	72	48.0
50,001 – 100,000 baht	24	16.0
>100,000 baht	18	12.0
Total	150	100.0
Debt		
< 10,000 baht	56	37.3
10,000 – 50,000 baht	51	34.0
50,001 – 100,000 baht	25	16.7
> 100,000 baht	18	12.0
Total	150	100.0

ประชาชนในพื้นที่แบ่งเป็น 4 ระดับ แสดงให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่มากนัก ในส่วนหนี้สินของประชาชนในพื้นที่ ได้แบ่งเป็น 4 ระดับเช่นกัน มีตั้งแต่ 0 – 1,000,000 บาท และจาก Table 1 แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีหนี้สินไม่มากนัก เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ชนบท และเป็นผู้สูงอายุที่ได้รับการช่วยเหลือด้านการเงินจากสมาชิกอื่นในครอบครัว

2. นโยบายและบทบาทของรัฐ

ภาครัฐได้พยายามผลักดันนโยบายและโครงการลงมาในพื้นที่หมู่บ้านและชุมชนโดยตรง โดยไม่ผ่านหน่วยงานของรัฐในระดับภูมิภาคหรือท้องถิ่น เป็นโครงการที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด การกำหนดสิ่งที่ตนเองต้องการ และยังส่งผลกับเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าโดยตรง ก่อให้เกิดการหมุนเวียนเงินในหมู่บ้านและชุมชน จากการพัฒนาตนเอง นโยบายหรือโครงการประเภทนี้ไม่บ่อยนักและต้องการขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อนหรือมีภาระผูกพัน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเองของประชาชนมากนัก แต่มักเป็นโครงการที่เร่งรีบ หรือกำหนดระยะเวลา กระชั้นชิด อีกทั้งหน่วยงานรัฐผู้สนองนโยบายมักจะเร่งรีบในการจัดทำโครงการ จึงอาจยากต่อการปฏิบัติให้เห็นผลที่ยั่งยืนหากรากฐานของชุมชนและความสามารถในการจัดการของชุมชนไม่เข้มแข็งเพียงพอ อย่างไรก็ตามหากหมู่บ้านและชุมชนใดมีความพร้อม โครงการดังกล่าวก็สามารถช่วยให้หมู่บ้านหรือชุมชนนั้นๆ พัฒนาตนเองได้ ทั้งในแง่โครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่หากหมู่บ้านและชุมชนใดขาดความพร้อม โดยเฉพาะด้านความร่วมมือ และกระบวนการคิด โครงการดังกล่าวก็อาจส่งผลในการสั่นคลอนระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เช่นกัน โดยทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นในชุมชนเนื่องจากผลประโยชน์จากโครงการที่ได้รับไม่เท่าเทียมกัน

บทบาทของภาครัฐในการดำเนินโครงการดัง

กล่าว คือการให้คำแนะนำ ซึ่งแจกจ่ายละเอียด และประชาสัมพันธ์โครงการ ตลอดจนตรวจสอบโครงการว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชนตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ซึ่งเป็นบทบาทที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าเหมาะสมคืออยู่แล้ว

3. กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเป้าหมาย เริ่มจากการรับรู้ รับทราบข้อมูลทั้งจากภายในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำ เป็นต้น และจากภายนอกชุมชนหรือสื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ และโทรทัศน์ โดยมีงบประมาณจากรัฐเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ จากนั้นมีการจัดประชุมประชาคมเพื่อให้ข้อมูลโครงการ และรับฟังความคิดเห็นจากทุกคนในหมู่บ้านและชุมชน โดยภาครัฐมีหน้าที่เพียงเป็นที่ปรึกษา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าแหล่งข้อมูลโครงการมีด้วยกัน 3 แหล่ง คือ 1) จากสื่อภายนอกชุมชน 2) จากผู้นำภายในชุมชน และ 3) จากกระบวนการประชาคม ส่วนการดำเนินงานตั้งแต่คัดเลือกคณะทำงาน เสนอความคิดเห็น และคัดเลือกโครงการเป็นขบวนการประชาชน นอกจากนั้นการที่ประชาชนเข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เนื่องจากเล็งเห็นประโยชน์ และมองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านและชุมชนซึ่งมีหน้าที่ในการร่วมกันพัฒนา ดังนั้นกระบวนการที่เกิดขึ้นจึงเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านและชุมชน โดยมีรัฐเป็นตัวกระตุ้น อย่างไรก็ตามการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน และเพื่อให้เกิดการพัฒนา ศักยภาพของตนเองจำเป็นต้องรู้ถึงความสามารถหรือศักยภาพของคนที่มีอยู่เดิม และนำเอาความรู้ ความสามารถออกมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นระบบ

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านที่ทำการศึกษามีส่วนแบ่งได้เป็น

5 ขั้นตอนหลักดังนี้

1) ร่วมเสนอความคิดเห็น โดยประชาชนส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ ซึ่งแต่ละคนจะมองปัญหาต่างกัน อย่างไรก็ตามการพัฒนาคนหรือประชาชนยังจำเป็นต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วมในโครงการ ซึ่งหากประชาชนมีการศึกษาดี หรือมีประสบการณ์และมีโอกาสเปิดโลกทัศน์ ตัวอย่างเช่น การศึกษาดูงานต่างพื้นที่ ตลอดจนรายการโทรทัศน์หรือสื่อมวลชน สามารถช่วยให้มองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขได้ดียิ่งขึ้น

2) ร่วมตัดสินใจ ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านและชุมชน ทุกคนที่เข้าร่วมประชุมมีสิทธิในการออกเสียง และใช้การนับคะแนนเสียงหรือการลงมติจากเสียงส่วนใหญ่ในการเลือกดำเนินโครงการ

3) ร่วมดำเนินโครงการ ตามกรอบการดำเนินงานจะมีการจัดตั้งคณะทำงาน ซึ่งมีหน้าที่ดำเนินงานดังกล่าว แต่อย่างไรก็ดี หน้าที่ในการดำเนินงานส่วนใหญ่จะอยู่กับคณะทำงานที่มีเวลาและมีความรู้ สามารถดำเนินงานได้ คณะทำงานบางคนอาจไม่มีบทบาทตามหน้าที่ของตนเอง ในส่วนของประชาชนสามารถเข้าร่วมโดยการร่วมออกแรงร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น

4) ร่วมรับประโยชน์ ประชาชนได้รับผลประโยชน์จากโครงการดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งด้านวัตถุ เศรษฐกิจ และสังคม ตามโครงการที่ได้จัดทำขึ้น

5) ร่วมควบคุมตรวจสอบ ตามขั้นตอนการดำเนินงานนั้น จะมีคณะทำงานฝ่ายควบคุมตรวจสอบ ดังนั้นประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนส่วนใหญ่จะไม่ว่างใจว่าตนเองต้องช่วยกันควบคุมตรวจสอบเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด สาเหตุอาจเพราะผู้ที่ทำหน้าที่ควบคุมตรวจสอบเป็นผู้ที่มีประวัติดีสมาชิกในหมู่บ้านและชุมชนให้ความไว้วางใจอยู่แล้ว

4. การพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชนด้วยตนเอง

การพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนตามนโยบายของรัฐซึ่งใช้งบประมาณเป็นตัวกระตุ้น เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อต้องการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการพัฒนาก่อมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการเริ่มจากผู้นำได้รับข้อมูลข่าวสารจากทางอำเภอ และเรียกประชุมชาวบ้าน โดยมีเจ้าหน้าที่อำเภอเข้ามาช่วยให้คำแนะนำโครงการ ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์ เป็นที่เล็งในการดำเนินโครงการ แต่เนื่องจากคู่มือการดำเนินโครงการที่รัฐแจกให้หมู่บ้านและชุมชนก่อนประชุมประชาคมเพียง 1 เล่ม และชาวบ้านส่วนใหญ่ในหลายๆ พื้นที่ไม่มีเวลาในการศึกษาคู่มือเนื่องจากได้รับคู่มือก่อนประชุมประชาคมเพียงเล็กน้อยทำให้การประชุมชี้แจงขั้นตอนการดำเนินโครงการไม่ชัดเจนนัก และหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่มีการจัดประชุมประชาคมเพียง 1 ครั้ง มีเพียงหมู่บ้านเดียว (สุพรรณบุรี) ที่จัดประชาคมแล้ว 3 ครั้ง แต่สาเหตุเพราะความไม่เข้าใจและความไม่ชัดเจนในหนังสือสั่งการของทางราชการทำให้เกิดความสับสนในการนับจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมประชาคม หลังจากทุกคนได้ทราบขั้นตอนวัตถุประสงค์ต่างๆ ของการดำเนินงานแล้ว ที่ประชุมจะทำการคัดเลือกคณะทำงาน โดยจะเลือกคณะทำงานผู้ทรงคุณวุฒิก่อน 5 ท่าน ให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้เสนอชื่อเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะตกลงกันได้โดยไม่ต้องมีการยกมือลงคะแนนเสียง (โหวต) จากนั้นจึงทำการคัดเลือกคณะทำงาน โดยชาวบ้านเป็นผู้เสนอชื่อเช่นกัน และให้ยกมือลงคะแนนเสียงซึ่งจากรายชื่อที่ได้รับคัดเลือกส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ทำงานเพื่อหมู่บ้านชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้านอยู่แล้ว และเนื่องจากโครงการนี้จัดทำโดยผ่านอำเภอ ดังนั้น ผู้นำหมู่บ้านจึงมีบทบาทหลักในการดำเนินโครงการ และมักจะได้รับการคัดเลือกให้เป็นคณะทำงาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังเห็นว่าผู้นำโดยเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่จะต้องมีบทบาทและหน้าที่หลักในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาหมู่บ้านอยู่แล้ว

ส่วนขั้นตอนการเสนอปัญหาหรือความต้องการของหมู่บ้านและชุมชนนั้นต่อเนื่องมาจากการคัดเลือกคณะทำงาน โดยผู้ดำเนินการประชุมบางแห่งเป็นประธานอาวุโส ซึ่งได้มาจากคณะทำงานผู้ทรงคุณวุฒิ หรือเป็นผู้นำหมู่บ้าน ได้ให้ชาวบ้านเสนอปัญหาของหมู่บ้านในหลายๆ ด้าน ได้แก่ การทำมาหากิน โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการผลิตหรือต่อการอยู่อาศัย และให้ชาวบ้านทุกคนได้มีโอกาสเสนอโครงการที่เห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อหมู่บ้านโดยยังไม่พิจารณาถึงเรื่องงบประมาณที่จะใช้ จากนั้นให้ชาวบ้านทุกคนยกมือลงคะแนนเสียงเลือกซึ่งในหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านชนบทและประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักโครงการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นำเสนอและได้รับการคัดเลือกเป็นโครงการพัฒนาอาชีพ หรือลดต้นทุนการผลิต ได้แก่ โครงการเลี้ยงโคเนื้อ โครงการกองทุนปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น ส่วนหมู่บ้านหรือชุมชนที่ใกล้เมืองบางแห่ง (อ่างทอง) การประกอบอาชีพไม่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเลย ผู้นำส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพอื่นที่มีใช้เกษตรกรรม และคนส่วนใหญ่ต้องการได้รับความสะดวกสบายและความปลอดภัย โครงการด้านการจัดสร้างสาธารณูปโภคเพื่อความสะอาดปลอดภัยจะเป็นโครงการหลักที่ได้รับการคัดเลือก ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สภาพแวดล้อม (ความใกล้หรือไกลเมือง) และการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกโครงการของหมู่บ้านและชุมชน นอกจากนี้อิทธิพลของผู้นำมีบทบาทที่สำคัญต่อการคัดเลือกโครงการเนื่องจากการศึกษาพบว่าหลายโครงการเป็นโครงการซึ่งนำเสนอโดยผู้นำหมู่บ้านและชุมชน

5. แนวทางการดำเนินงานสนับสนุนของภาครัฐ

ในการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชนนั้น รัฐมีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงในกระบวนการพัฒนาให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง และกำหนดกรอบสนับสนุนหรือกติกาการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็น

ประโยชน์ต่อชุมชน หากแต่ก็มีเวลาไม่เพียงพอในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในหมู่บ้านและชุมชน เพราะต้องดำเนินงานตามกรอบงบประมาณและระยะเวลาการใช้งบประมาณ ดังนั้นแม้ว่าจะมีงบประมาณเป็นสิ่งจูงใจและแรงกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่อย่างไรก็ตามกรณีดังกล่าวมิใช่สถานการณ์เร่งด่วนในชุมชน ดังนั้นนักพัฒนาจะต้องสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้น ซึ่งการพัฒนาประชาชนให้เข้าใจบทบาทและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของงบประมาณ และเจ้าของโครงการเป็นสิ่งจำเป็น ส่วนเจ้าหน้าที่ภาครัฐซึ่งมีส่วนร่วมในหมู่บ้านและชุมชน ได้แก่ ท้องถิ่น หรืออยู่อาศัยในชุมชน ควรเป็นผู้มีส่วนสำคัญในกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนา โดยการนำข้อมูล ปัญหา บทเรียน และประสบการณ์ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ให้คนในชุมชนส่วนรวมได้ทราบและเข้าใจชุมชนของตนเอง และเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนมากขึ้น

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมโดยใช้งบประมาณในการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การค้นหาตนเอง การเลือกตัดสินใจ และกำหนดโครงการที่หมู่บ้านและชุมชนต้องการ เพื่อพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชนในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน ด้านสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ตามแต่หมู่บ้านและชุมชนนั้นๆ จะเห็นสมควรและตกลงกัน จึงเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการมีสิ่งกระตุ้น มีสถานการณ์ที่ช่วยให้คนรวมตัวกันได้อย่างรวดเร็วและมองเห็นประโยชน์ร่วมกันในการดำเนินงาน โดยหมู่บ้านและชุมชน และผู้เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาเป็นแนวทางในการปรับปรุงการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนต่อ

โครงการของรัฐ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของการพัฒนาด้วยกัน โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) ร่วมเสนอความคิดเห็น 2) ร่วมตัดสินใจ 3) ร่วมดำเนินโครงการ 4) ร่วมรับประโยชน์ และ 5) ร่วมควบคุมตรวจสอบ

การพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชนและกระบวนการทำความเข้าใจปัญหาของตนเอง ต้องอาศัยความรู้และทรัพยากรภายในชุมชน ผสมผสานกับความรู้ภายนอก จึงจะทำให้ชุมชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงได้รอบด้าน และสามารถใช้บทเรียนและประสบการณ์ในอดีตเป็นเข็มทิศกำหนดอนาคตตนเอง

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่าในพื้นที่โครงการทั้ง 5 แห่ง มีปัญหาหลายประการ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ด้านการมีส่วนร่วม ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชน ส่วนใหญ่อยู่ในระดับของการร่วมเสนอความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับประโยชน์ในส่วนการร่วมทำร่วมบริหารจัดการ และร่วมตรวจสอบประชาชนคิดว่าเป็นหน้าที่ของผู้นำการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงจำเป็นอย่างยิ่งโดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจ การมองเห็นประโยชน์และโดยเฉพาะการกระตุ้นความรู้สึกเป็นเจ้าของงบประมาณและการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน (sense of belonging)

2. ด้านการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน มุมมองในการพัฒนาศักยภาพของแต่ละหมู่บ้านชุมชนขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ ความคาดหวังในการมีส่วนร่วมใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนและผู้นำในชุมชน ซึ่งหากนักพัฒนาสามารถพัฒนาประชาชนโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ก่อปรกับการให้ความรู้ ด้านเศรษฐกิจพอเพียง น่าจะทำให้หลายหมู่บ้านและชุมชนสามารถพัฒนาตนเองไปได้ดียิ่งขึ้น

3. บทบาทของผู้นำหมู่บ้านและชุมชน

จำเป็นต้องชัดเจนและสร้างการมีส่วนร่วมโดยใช้ระบอบประชาธิปไตย โดยบทบาทที่พึงกระทำ ได้แก่ ที่ปรึกษาคณะกรรมการโครงการ ผู้ประสานงานโครงการในพื้นที่หมู่บ้านและชุมชน หรือแม้กระทั่งบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change leader) ซึ่งต้องลดบทบาทในส่วนที่จะนำไปสู่การครอบงำทางความคิด

4. การดำเนินโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน (SML) ในส่วนของขั้นตอนการดำเนินงานจำเป็นต้องมีคู่มือที่ชัดเจน และมีการฝึกอบรมผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ รวมทั้งควรแจกคู่มือและสร้างความเข้าใจให้คณะทำงานก่อนเริ่มโครงการ และให้ทุกหมู่บ้านและชุมชนจัดประชุมประชาคมในครั้งแรกเพื่อสร้างความเข้าใจ และเสนอปัญหาของตน ส่วนการตัดสินใจเลือกโครงการหรือคณะทำงานอาจจะเกิดขึ้นในการประชุมประชาคมครั้งต่อไปเพื่อให้เวลาคนในชุมชนได้คิดและไตร่ตรองมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การระดมความคิดจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนมีเวลาในการดำเนินโครงการที่ไม่เร่งรีบเพื่อเป็นการสร้างการเรียนรู้จากการพัฒนาที่เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยั่งยืนต่อการดำเนินโครงการให้ประสบผลสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

- จริญญา วงษ์พรหม. 2536. *การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสหกรณ์ร้านค้า*. รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบ 60 รอบ ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 432 หน้า.
- ภาควิชาพัฒนาชุมชน. 2547ก. *กระบวนการ*. บทความทางวิชาการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. แหล่งที่มา: <http://>

- www.cdswtu.com/index.php?option=content
&task=view&id=118&Itemid=34. 20 มกราคม
2549.
- ภาควิชาพัฒนาชุมชน. 2547ข. *ความเป็นเจ้าของ*.
บทความทางวิชาการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. แหล่งที่มา: [http://
www.cdswtu.com/index.php?option=content
&task=view&id=124&Itemid=34](http://www.cdswtu.com/index.php?option=content&task=view&id=124&Itemid=34). 20 มกราคม
2549.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. 2548. *บทวิเคราะห์พลังท้องถิ่น*.
จดหมายข่าวประชาคมวิจัย. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.). ฉบับที่ 60 (มีนาคม –
เมษายน 2548).
- สถาบันพระปกเกล้า. 2544. *การมีส่วนร่วมของ
ประชาชน*. โครงการแนวทางการสร้างเสริม
ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญ
แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. แหล่ง
ที่มา: [http://www.kpi.ac.th/kpiuser/public
participation.asp](http://www.kpi.ac.th/kpiuser/publicparticipation.asp). 20 มกราคม 2549.
- Davis, K. and J. W. Newstrom. 1989. *Human
Behavior at Work: Organizational Behavior* (8th
ed.). New York: McGraw Hill.
- WHO. 1981. *Community Involvement in Health for
Primary Health Care*. Geneva.